

دو فصلنامه طب جنوب
دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر
سال هفتم، شماره ۱، صفحه ۳۴-۳۹ (شهریور ۱۳۸۳)

بررسی تأثیر لمس درمانی بر درد بعد از عمل جراحی سزارین*

مریم روانی پور**

کارشناسی ارشد پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر

چکیده:

لمس درمانی یکی از روشهای پرستاری غیرتهاجمی تسکین درد است و فرایندی است که در آن انرژی از یک شخص به شخص دیگر منتقل می شود. پژوهش حاضر یک مطالعه نیمه تجربی از نوع کارآزمایی بالینی است که به منظور بررسی تأثیر لمس درمانی بر میزان درد بعد از عمل جراحی سزارین بیماران زن مراجعه کننده به مرکز آموزشی درمانی بنت الهدی شهر بوشهر انجام گرفته است. این مطالعه بر روی ۳۰ زن واجد شرایط نمونه در دو گروه مورد و شاهد اجرا شد که برای گروه مورد به مدت ۱۰ دقیقه از فاصله ۱۰ سانتیمتری از سطح پوست انرژی داده شد و برای گروه پلاسبو به همین مدت از تلقین رفتاری و گفتاری لمس درمانی استفاده گردید. برای سنجش درد از آنالوگ بینایی درد استفاده شد. میانگین درد قبل و بعد از لمس درمانی تنها در گروه مورد، اختلاف از خود نشان داد ($P < 0/01$). با آزمون آماری من ویتنی نیز بین میانگین های درد بعد از مداخله در دو گروه مورد و شاهد اختلاف معنی داری یافت شد. با توجه به نتایج فوق، پیشنهاد می گردد که از لمس درمانی بعنوان یک روش مراقبتی در کاهش درد بعد از عمل جراحی سزارین استفاده شود.

واژگان کلیدی: لمس درمانی، درد، سزارین، طب مکمل

* این پروژه با بودجه و امکانات مرکز پژوهشهای سلامت خلیج فارس انجام گردیده است.

** بوشهر، خیابان معلم، دانشگاه علوم پزشکی، مدیریت پژوهشی تلفن ۰۷۷۱-۲۵۲۸۵۸۷ ص.پ: ۳۶۳۱

مقدمه :

درد یک احساس ناخوشایند و تجربه عاطفی در نتیجه آسیب واقعی یا بالقوه بافت می باشد (۱). درد یک مشکل جهان شمول بوده و شایعترین دلیل برای جستجوی درمان و پذیرش در بیمارستان است (۲). معمولا بدنبال جراحی و آسیب پوست درد ایجاد می شود (۱). درمان پزشکی انواع متعددی از بیماریها و صدمات، اغلب جراحی است. جراحی یک روش درمان تهاجمی است که ممکن است در برگیرنده هر یک از سیستمهای بدن باشد (۳). بطور معمول بیمارانی که برنامه عمل را دارند، سه مرحله قبل از عمل، حین عمل و بعد از عمل را طی می کنند، به دوره زمانی که با پذیرش بیمار به بخش مراقبت های بعد از بیهوشی شروع و با پیگیری مؤثر در کلینیک یا خانه به پایان رسد فاز بعد از عمل گفته می شود، طی دوره بعد از عمل، مراقبت های پرستاری بر تعادل وضعیت فیزیولوژیک، تسکین درد، جلوگیری از مشکلات و آموزش مراقبت از خود به بیمار متمرکز می گردد .

در تشخیص های پرستاری، درد دارای اهمیت خاصی بوده و برطرف کردن آن یکی از اولویتها در تدابیر پرستاری محسوب می شود، چرا که پرستاران بیشتر از هر کس وقت خود را با بیمارانی می گذرانند و می توانند با بکارگیری تدابیر صحیح پرستاری درد آنها را کاهش دهند (۴). قانون اصلی در مراقبت از بیماری که درد دارد این است که بدانیم همه دردها واقعیت دارند حتی اگر علت آنها مشخص نباشد. بنابر این اعتبار وجود یک درد به سادگی بر اساس گزارش خود بیمار می باشد (۱). مداخلاتی که برای تسکین درد بکار می روند سه دسته عمده می باشند: مداخلات تهاجمی، مداخلات غیرتهاجمی و دارو درمانی. یکی از روشهای پرستاری غیرتهاجمی تسکین درد، لمس درمانی است .

لمس درمانی فرایندی است که در آن انرژی از یک شخص به شخص دیگر به منظور تسریع فرآیند بهبودی در فردی که بیمار یا مجروح است، منتقل می شود (۵). لمس درمانی یک تجربه درمانی با فرض بر این است که بدن انسان یک میدان انرژی دارای الگو و سازمان ذاتی

است. در این تئوری، بدن انسان و محیط اطرافش سیستم های بازی هستند که دائما در حال تبادل انرژی و مواد با یکدیگر بوده، گسیختگی یا انقطاع در این الگوی میدان انرژی در نتیجه بیماری توسط درمانگر احساس می شود (۶). بدین منظور درمانگر با ننگه داشتن دست خود در فاصله ۳-۵ اینچی (۷/۵-۱۲/۵ cm) (۷) یا ۲-۶ اینچی (۵-۱۵ cm) (۸) از سطح بدن بیمار و با تمرکز اقدام به بررسی هفت چاکرای اصلی انرژی از سر به پا می کند، سپس به مناطقی که کم انرژی بوده اند انرژی داده و انرژی مناطق پرانرژی را به قسمت های پائین بدن بحالت (جاروئی) می فرستد و در مرحله آخر مجدداً چاکراهای بیمار را ارزشیابی می کند (۹). لمس درمانی تغییر در مراقبت های پزشکی نیست. بلکه کامل کننده درمان های طبی بوده از منابع اصلی آن می توان به آرامسازی عمومی و تسکین درد اشاره کرد (۵). اولین بار لمس درمانی توسط دولوروس کرایگر در سال ۱۹۶۰ در آمریکا بعنوان یک تکنیک پرستاری بکار گرفته شد. کرایگر فرض کرد که لمس درمانی بر روی سیستم خودکار عصبی با سرکوب پاسخ های علامتی اثر می گذارد (۹). مکانیسم کاهش درد از طریق لمس درمانی کاملاً شناخته شده نیست. یک فرضیه این است که لمس درمانی ممکن است باعث فعالیت اندورفین ها در سیستم عصب مرکزی شده و انتقال تحریکات درد را مهار یا تعدیل می کند (۶). لمس درمانی در موارد بعد از عمل بسیار مؤثر بوده و با هوشیاری بیشتر بیمار، وی قادر به انجام فعالانه مراقبت هایش مثل سرفه کردن، تنفس های عمیق و افزایش تحرک می گردد (۹). براساس بسیاری از تحقیقات، تأثیر لمس درمانی بر ترمیم زخمها (۱۰)، تسریع ترمیم شکستگی ها (۵) درد بعد از ماستکتومی در زنان (۱۱) مورد تأیید قرار گرفته است. در این پژوهش، روش لمس درمانی در کاهش درد پس از جراحی سزارین مورد آزمون قرار می گیرد.

روش کار :

این پژوهش یک مطالعه نیمه تجربی است که با هدف کلی بررسی تأثیر لمس درمانی بر درد بعد از عمل جراحی سزارین صورت گرفته است. تعداد نمونه های این پژوهش ۳۰ نفر بودند که با توجه به شرایط نمونه پژوهش به روش تصادفی در دو گروه مورد و شاهد گزینش شدند. شرایط نمونه ها عبارت بودند از : زنانی که حداقل ۶ ساعت از عمل جراحی سزارین الکتیو آنها گذشته باشد. اولین عمل جراحی سزارین آنها باشد. در محدوده سنی ۲۰-۳۵ سال قرار داشته باشند. مشکل نابینائی و ناشنوائی نداشته، عقب مانده ذهنی نبوده و بیماری مزمن هم نداشته باشند. برای سنجش درد از ابزار آنالوگ بینائی استفاده شد. بدین ترتیب که ابتدا از زنان واجد شرایط نمونه، پس از اخذ موافقت کتبی شرکت در پژوهش، براساس پرسشنامه اطلاعات دموگرافیک آنها تکمیل شده، سپس از آنها خواسته می شد که میزان درد خود را بر روی ابزار آنالوگ بینائی علامت بزنند، به این ترتیب میزان درد قبل از مداخله از بیمار بدست می آمد. بدنبال آن برای گروه مورد به مدت ۱۰ دقیقه لمس درمانی از فاصله ۱۰ سانتیمتری از سطح پوست و برای گروه شاهد که در واقع پلاسبوی لمس درمانی بود نیز به مدت ۱۰ دقیقه تلقین گفتاری و رفتاری لمس درمانی بدون رعایت اصول لمس درمانی اجرا شد. در گروه لمس درمانی، پس از تمرکز محقق، در حالی که بیماران آرام در تخت خوابیده بودند، طبق اصول لمس درمانی از چاکرای اول (تاج سر) تا آخرین چاکرا (هفتم) به ترتیب بررسی، درمان و ارزشیابی صورت گرفت. زمان بررسی چاکراها

در صورت اشکال آن چاکرا با چاکرای قبل مقایسه شده هر چاکرا که دارای انرژی کمتر بود در مرحله درمان به آن انرژی داده و از چاکراهایی که انرژی بیشتری داشتند با حرکات جارویی دست از بالا به پایین سعی در متعادل کردن انرژی کردیم. در مرحله ارزشیابی، متعادل شدن چاکراها مجدداً بررسی شد.

سپس مجدداً از بیمار درخواست می شد تا درد بعد از مداخله را روی ابزار علامت بزند. نهایتاً داده ها با نرم افزار آماری SPSS و آزمون های آماری غیر پارامتری من ویتنی و ویلکاکسون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج

اطلاعات دموگرافیک سن، قومیت، میزان تحصیلات، شغل، محل سکونت، سابقه اعمال جراحی قبلی در بین دو گروه مورد و شاهد ارتباط معنی داری نشان نداد.

با انجام آزمون آماری من ویتنی، بین میانگین درد قبل از مداخله در گروه مورد با گروه شاهد اختلاف معنی داری یافت نشد.

در مقایسه میانگین درد قبل و بعد از لمس درمانی، در گروه مورد با آزمون ویلکاکسون اختلاف معنی داری نشان داد (جدول ۱، $P < 0/01$).

در مقایسه میانگین درد قبل و بعد از پلاسبوی لمس درمانی در گروه شاهد اختلاف معنی داری مشاهده نشد.

آزمون آماری من ویتنی بین میانگین های درد قبل و بعد از مداخله در دو گروه مورد و شاهد اختلاف معنی داری با نشان داد ($P < 0/01$).

جدول ۱) میانگین درد قبل و بعد از لمس درمانی در گروه مورد و شاهد بر اساس ابزار آنالوگ بینایی

شاهد		مورد		
خطای معیار	میانگین	خطای معیار	میانگین	
۵/۰۱	۶۳/۴۰	۷/۲۰	۵۰/۶۶	قبل از مداخله
۴/۷۲	۶۲/۹۳	۷/۳۲	۳۹/۵۳*	بعد از مداخله

* $P < 0/01$ در مقایسه با قبل از مداخله

بحث

اضطراب قبل از عمل و درد بعد از عمل در زنان بطور مؤثری کاهش یافته و استفاده از این روش ها به پرستاران بخش های جراحی توصیه نمود (۱۱).

وجود درد بعد از عمل جراحی سزارین بر هیچکس پوشیده نیست. امروزه در بیشتر مراکز درمانی برای تسکین این درد از داروهای مختلف استفاده می شود. جانستون محقق نروژی هم در این زمینه تحقیقی بر روی استفاده از دوز بالای دیکلوفناک در درمان درد بعد از جراحی سزارین انجام داده است. وی اظهار می دارد، از آنجائیکه داروهای ضد التهاب غیر استروئیدی در بیشتر موارد در دوره بعد از زایمان باعث کاهش درد شده اند اما به فوائد آنها در کاهش درد بعد از سزارین کمتر توجه شده است، همچنین بیان می کند که دیکلوفناک با دوز بالای ۱۰۰mg دو بار در روز با توجه به نداشتن عوارض داروهای مخدر و ارزان قیمت بودن و نداشتن عوارض جانبی بیشتری نسبت به سایر مسکن ها در این مورد استفاده شده است و از یافته های تحقیقش نتیجه گرفت که دیکلوفناک می تواند با امنیت و ایمنی به این منظور استفاده شود (۱۶).

اما در هر صورت داروها چه مخدر و چه غیرمخدر دارای عوارض جانبی ناخواسته هم می باشند. میفوسود نیز توجه خود را در درمان درد بعد از عمل جراحی سزارین به روشهای آلترناتیو کاهنده درد از جمله TENS معطوف داشته و تحقیق مقایسه ای بین TENS و داروی Bupivacaine در کاهش درد بعد از سزارین انجام داد. وی در تحقیق خود عنوان می دارد، به علت عوارض جانبی داروهای مخدر استفاده شده برای تسکین درد بعد از سزارین مثل خواب آلودگی که خود موجب احساس ضعف در مادر و به تأخیر افتادن ارتباط مادر با نوزاد جدیدش می شود بهتر است از روش های کم عارضه دیگر بویژه روش های آلترناتیو برای کنترل درد بعد از عمل جراحی سزارین استفاده شود، وی از تحقیقش نتیجه گرفت زنانی که برای کاهش دردشان TENS دریافت کرده بودند کنترل بهتری نسبت به درد نشان داده، احساس خواب آلودگی در روز سوم بعد از عمل در آنها کمتر

نتایج حاصل از تحقیق حاضر نشان داد که لمس درمانی بر درد بعد از عمل جراحی سزارین تأثیر قابل توجهی داشته و باعث کم شدن احساس درد در گروه مداخله شده است. چنانچه با محاسبه میزان تأثیر مداخله ملاحظه می شود که لمس درمانی در گروه مورد ۲۱٪ باعث کاهش احساس درد شده است در حالیکه تلقین لمس درمانی در گروه شاهد تنها به اندازه ۷٪ تأثیر در کاهش درد داشته است و آزمون آماری هم اختلاف معنی داری بین تأثیر این دو مداخله بر درد نشان می دهد که مشابه نتایج تحقیق گوردون در سال ۱۹۹۸ می باشد. وی طی تحقیق تجربی یکسوکور بر روی درد بیماران استئوآرتریتی در محدوده سنی ۸۰-۴۰ سال مشاهده نمود که لمس درمانی در گروه مورد کاهش چشمگیری در درد استئوآرتریت نسبت به بیماران گروه شاهد ایجاد کرده است (۱۲). پیترز در یک مطالعه مروری بر تحقیقات انجام شده طی یک دهه در زمینه لمس درمانی نتیجه گرفت که این مداخله دست کم تأثیر متوسطی بر علائم فیزیولوژیک و سایکولوژیک در گروههای مداخله داشته است (۱۳).

تورنر هم در سال ۱۹۹۸ تأثیر لمس درمانی را بر درد و اضطراب بیماران با سوختگی سنجید. گروه مداخله به مدت ۵ روز هر روز لمس درمانی شدند. جهت سنجش درد از ابزار VAS و پرسشنامه درد مک گیل استفاده شد. نتایج نشان دادند که گروه مداخله درد و اضطراب کمتری نسبت به گروه کنترل داشته است (۱۴).

در تحقیق مقایسه ای بلانک فیلد در سال ۲۰۰۱ در آمریکا بین لمس درمانی و پلاسموی آن بردرد کارپال تونل سندرم طی ۶ هفته و هر هفته یکبار مداخله با استفاده از ابزار سنجش درد VAS، اگر چه کاهش درد و آرامسازی در بیماران را نشان داد اما بین دو گروه بلحاظ کاهش درد اختلاف معنی داری مشاهده نشد (۱۵).

بالاخره سامارل هم در سال ۱۹۹۷ در آمریکا مقایسه ای بین لمس درمانی و صحبت کردن با زنان تحت جراحی ماستکتومی انجام داد و نتیجه گرفت که میزان

اگر فردی تجربه قبلی درد داشته باشد از وقایع دردناک بیشتر خواهد ترسید و احتمالاً کمتر قادر به تحمل درد خواهد بود که شاید به دلیل عدم کنترل مناسب و کافی درد قبلی بوده است. بهمین دلیل پژوهشگر برای کنترل بهتر عوامل ناخواسته تأثیرگذار، اقدام به گزینش نمونه‌ها از زنان در رنج سنی محدود ۲۰-۳۵ سال کرد. و نیز نمونه‌ها از یک محیط پژوهش و یک روش عمل با مشخصه نداشتن سابقه قبلی سزارین انتخاب شدند. نتایج تجزیه و تحلیل آماری هم نشان داد که فراوانی متغیرهای شغل، سواد، شهری یا روستایی بودن و قومیت بین دو گروه ارتباط آماری معنی داری نداشته و بدین ترتیب تأثیر این عوامل بر نتیجه پژوهش نیز حذف گردید.

به این ترتیب با توجه به نتایج حاصل از پژوهش و یافته‌های پژوهش‌های سایر محققان و با توجه به اهمیت کنترل هر چه بهتر و مؤثرتر درد بعد از عمل در بیماران که در غیر این صورت می‌تواند روی سیستم‌های قلبی عروقی، ریوی، اندوکراین، ایمنی و معدی روده‌ای تأثیر گذاشته و مشکلات عدیده‌ای در این سیستم‌ها ایجاد کند و نیز خصوصیات منحصر به فرد لمس درمانی که هم برای پرستار و هم برای بیمار ایمن بوده، مقرون به صرفه است، نیاز به وسیله خاصی نداشته و در هر زمان و هر مکان توسط درمانگر قابل استفاده می‌باشد، پیشنهاد می‌شود که اولاً دوره‌های آشنائی و آموزش استفاده از لمس درمانی برای پرستاران فراهم گردیده و ثانیاً از این روش برای تسکین بیماران بعد از جراحی سزارین استفاده گردد.

تشکر و قدردانی

بدینوسیله از جناب آقای طهماسبی که در انجام این پژوهش همکاری و مساعدت نموده‌اند و پرسنل محترم بخش جراحی زنان بیمارستان بنت الهدی تشکر و قدردانی بعمل می‌آید.

بوده، شیردهی راحت و بهتری دیده شده، در روز دوم و سوم بعد از عمل تحرک بیشتری نسبت به گروه دیگر داشتند (۱۷).

استفاده از TENS نیاز به دستگاه و تجهیزات لازم دارد که البته هزینه‌هایی را در بر خواهد داشت. لمس درمانی یک روش آلترناتیو کاهنده درد می‌باشد و با توجه به اینکه لمس درمانی بجز آموزش پرستاران مجرب هزینه دیگری در بر نداشته و بسیار مقرون به صرفه بوده و پرستار با اتکا به هنر دست‌هایش در هر مکان و زمان قادر به استفاده از این تکنیک می‌باشد، به نظر می‌رسد روش لمس درمانی در کاهش درد نسبت به سایر روشها مرجح باشد.

در تأیید این گفتار، رامنارین (۱۹۹۹) هم در ضمن تحقیق خود عنوان می‌دارد، بیمارانی که کاندید عمل جراحی هستند اکثراً "تحت استرسورهای چون اضطراب و درد قرار دارند. عقیده بر این است که لمس درمانی در پیشبرد راحتی، کاهش درد، تسریع فرآیند ترمیم زخم و تسکین بیماری‌های سایکوسوماتیک مؤثر بوده به متعادل بودن میدان انرژی بیمار کمک می‌کند و اگر مطالعات بیشتری از قدرت کاهش دهندگی درد و اضطراب لمس درمانی حمایت کنند احتمالاً لمس درمانی هم بعنوان یک مداخله قبل از عمل جراحی مثل موسیقی درمانی و تصورات هدایت شده محسوب خواهد شد (۱۸).

نتایج تحقیقات مختلف بیان می‌دارند که عوامل نژادی، فرهنگی، محیطی، آموزش در بخش و یادگیری حاصل از موارد قبلی جراحی بر پاسخ‌های درد تأثیر دارند. البته فرهنگ و نژاد بر چگونگی پاسخ فرد به درد تأثیر دارند اما بر درک درد تأثیر ندارند. درک درد بیشتر به خود افراد بستگی دارد تا نژاد آنها. درک درد با پیر شدن افراد هم تغییر نمی‌کند و اگر این اتفاق بیفتد ثانویه به بیماری‌هایی چون دیابت است نه پیری. بعلاوه درجه و شدت درد بعد از عمل و سطح تحمل بیمار به محل برش، وضعیت خود جراحی و شدت ترومای وارده از جراحی بستگی دارد (۱). همچنین عنوان می‌دارند که

References:

1. Smeltzer S, Bare B. Pain management. In: Brunner and suddarths text book of medical surgical nursing. 9th ed. Lippincott Company, 2000, 175-201.
2. Beyer JE, knott CB. Construct validity estimation for the African - American and hispanic versions of the Oucher scale. *J Pediatr Nurs* 1998; 13: 20-31.
3. Taylor C, Lillis C, Lemone P. Fundamental of nursing. 4th ed. JB Lippincott Company, 2001, 640 .
4. Hollin Worth H. No gain ? Post operative. *Nurs times* 1994; 99:24-7.
5. Kramer NA. Comparison of therapeutic touch and casual touch in stress reduction of hospitalized children. *Pediatr Nurs* 1990; 16: 483 - 5.
6. Luckmann J. Saunders manual of nursing care. WB Saunders Company. 1997, 349-52.
7. Hill L, Oliver N. Therapeutic touch and theory - based mental health nursing. *J Psychosocial Nurs* 1993; 31: 19-22.
8. Black JM, Jacobs EM. Medical surgical nursing, clinical management for continuity of care. 5th ed. 1997, 366.
9. Mackey RB. Discover the healing power of therapeutic touch. *Am J Nurs* 1995; 95: 26-32.
10. Trevelyan J, Booth B. Complementary medicine for nurses, midwife and health visitors. Maxmillan Press LTD, 1994, 88-95.
11. Samarel N, Fawcett J, Davis MM, et al. Effect of dialogue and therapeutic touch on preoperative and pastoperative experiences of breast cancer surgery : an exploratory study . *J Oncol Nurs Forum* 1998; 25: 1369-76.
12. Gordon A, Merenstein JH, D'Amico F, et al. The effects of therapeutic touch patients with asteroarthritis of the knee. *J Fam Prac* 1998; 47: 271-7.
13. Peters RM. The effectiveness of therapeutic touch: a meta analytic review. *Nurs Sci Q* 1999; 12: 52-61 .
14. Turner JG, Clark AJ, Gauthier DK, et al. The effect of therapeutic touch on pain and anxiety in burn patients. *J Adv Nurs* 1998; 28: 10-20.
15. Blankfield RP, Sulzmann C, Fradley LC, et al. Therapeutic touch in the treatment of carpal tunnel syndrome. *J Am Board Fam Pract* 2001; 14: 335 - 42.
16. Johnston C. ESRA: High - dose diclofenac used to treat post caesarean section pain . <http://www.docguide.com/dg.nsf/> 2001.
17. Mifsud S. Methods of pain relief after caesarean section: A comparative Study. 2003 <http://www.cis.um.edu.mt/~phcy/symp/suzamifs.htm>
18. Ramnarine-Singh S. The surgical significance of therapeutic touch. *AORN J* 1999; 69: 358-69.